

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Н. В. Карпінська

здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ

У статті здійснено аналіз міжнародних стандартів щодо нормативного закріплення та реалізації в процесі ресоціалізації правового статусу неповнолітніх осіб жіночої статі, засуджених до позбавлення волі. Необхідність дослідження міжнародно-правових норм щодо регламентації правового статусу як жінок, так і неповнолітніх, зумовлена специфічним (подвійним) правовим статусом неповнолітніх осіб жіночої статі засуджених до позбавлення волі.

Ключові слова: правовий статус, неповнолітні особи жіночої статі, ресоціалізація, міжнародні стандарти.

В статье осуществлен анализ международных стандартов нормативного закрепления и реализации в процессе ресоциализации правового статуса несовершеннолетних лиц женского пола, осужденных к лишению свободы. Необходимость исследования международно-правовых норм по регламентации правового статуса как женщин, так и несовершеннолетних, обусловлена специфическим (двойным) правовым статусом несовершеннолетних лиц женского пола осужденных.

Ключевые слова: *правовой статус, несовершеннолетние лица женского пола, ресоциализация, международные стандарты.*

The article is devoted analysis of international normative standards of fixing and implementing in the process of re-socialization of the legal status of juvenile of females sentenced to imprisonment. The necessity of the investigation of international legal norms for regulating the legal status both of women and juveniles caused by the specific (double) legal status of juvenile females convicts.

Keywords: *legal status, juvenile female convicts, re-socialization, international standards.*

Нормативне закріплення правового статусу засуджених осіб, яке виступає критерієм рівня розвитку кримінально-виконавчого законодавства, реалізації принципів законності та гуманізму, досить детально врегульоване Кримінально-виконавчим кодексом України. Однак законодавець обійшов увагою неповнолітніх осіб жіночої статі, як специфічну категорію осіб, які потребують особливого ставлення, зважаючи на психофізіологічні, вікові та інші особливості.

На законодавчому рівні і на практиці правовий статус неповнолітніх осіб жіночої статі не виділяється з правового статусу неповнолітніх. Варто зауважити, що правовий статус неповнолітніх осіб жіночої статі не прив'язаний і до правового статусу засуджених жінок. Окремі права неповнолітніх осіб жіночої статі, засуджених до позбавлення волі, які відбувають покарання у виховній колонії, умовно закріплені у вітчизняному законодавстві шляхом покладення обов'язків на адміністрацію відповідних установ (для забезпечення права на окреме утримання від дорослих жінок і неповнолітніх чоловічої статі, засуджених до позбавлення волі, зазначена ка-

тегорія засуджених утримується у виховній колонії). У зв'язку з вищевказаною обставиною, перед адміністрацією виховної колонії для неповнолітніх осіб жіночої статі, як і перед суспільством, постає складне завдання щодо забезпечення ефективності процесу їх ресоціалізації.

На сучасному етапі діяльність щодо вирішення проблем, пов'язаних з організацією та правовим регулюванням виконання покарання щодо засуджених до позбавлення волі осіб, здійснюється з урахуванням загальноновизнаних міжнародно-правових стандартів, проблеми застосування яких на практиці набувають великого наукового інтересу в нашій державі. Необхідність дослідження міжнародно-правових норм щодо регламентації правового статусу як жінок, так і неповнолітніх, зумовлена специфічним (подвійним) правовим статусом неповнолітніх осіб жіночої статі, засуджених до позбавлення волі.

Метою нашої статті є аналіз міжнародних стандартів щодо нормативного закріплення та реалізації в процесі ресоціалізації правового статусу неповнолітніх осіб жіночої статі, засуджених до позбавлення волі.

Окремі питання нормативного закріплення та реалізації правового статусу неповнолітніх осіб жіночої статі, засуджених до позбавлення волі, піднімалися в працях М. А. Добриніної, К. В. Дядюна, В. Д. Єрмакова, Ю. В. Жульової, С. А. Горкіної, М. А. Казакової та ін.

Відповідно до міжнародних стандартів у сфері поводження із засудженими особами завдання з ресоціалізації злочинців вважається пріоритетним. Зокрема в Європейських пенітенціарних правилах (новій редакції) велика увага приділяється ресоціалізації, а також індивідуалізації цього процесу і відповідно диференціації режимів відбування покарання [1]. Резолюція № 65/223, прийнята ГА ООН, від. 21.10.2010 р. в п. 15 підкреслює необхідність та важливість включення стратегії ресоціалізації непов-

нолітніх засуджених в політику держав у сфері кримінального судочинства щодо неповнолітніх осіб [2]. У Правилах ООН, які стосуються захисту неповнолітніх осіб, позбавлених волі, прийнятих Резолюцією 45/ 113 ГА ООН від 14.12.1990 р., в п. 86 закріплюється, що «...важливим для розуміння концепції ресоціалізації є те, що ресоціалізація повинна розпочинатися концептуально та на практиці з перших днів перебування засудженої особи у виправній установі...» [3]. Доречно зазначити, що відповідно до прийнятого «Проекту державної цільової програми модернізації пенітенціарної системи на 2013-2017 роки» пріоритетними напрямками державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених осіб [4].

Не піднімаючи проблему пріоритетності міжнародних стандартів відносно конституційних та інших положень національного законодавства, зазначимо, що забезпечення процесу ресоціалізації неповнолітніх осіб жіночої статі у виховній колонії має безпосереднє відношення до сфери прав людини і повинно узгоджуватись з міжнародними стандартами в цій сфері. Але в міжнародних документах досить докладно описані права неповнолітніх та жінок, які відбувають покарання у виправних установах, а також закріплені і особливості організації процесу ресоціалізації щодо неповнолітніх жіночої статі.

Міжнародні документи у сфері прав людини (Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Конвенція про права людини та ін.) в загальних рисах закріплюють рівність в правах незалежно від статі, відповідно, жінки користуються тими ж правами, що й чоловіки. Таким чином, в міжнародних документах загального характе-

ру неспеціалізовані права жінок незалежно від віку (тобто в тому числі і неповнолітніх) прирівняні до прав чоловіків. Для забезпечення захисту прав жінок на міжнародному рівні були прийняті спеціальні акти (Декларація про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах та в період збройних конфліктів, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та ін.), які додатково закріплюють рівні права жінок нарівні з чоловіками в соціально-економічних правовідносинах. В цьому випадку правовий статус жінок незалежно від віку (в т. ч. неповнолітніх) також прирівняний до статусу чоловіків.

Щодо особливостей організації процесу ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі, то відповідно до міжнародних стандартів вони полягають ось у чому:

1. Відповідно до статті 26.4 Мінімальних стандартних правил, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), «...молодим жінкам, які утримуються у виправній установі, необхідно приділяти особливу увагу з урахуванням їх особистих потреб і проблем» [5]. Це положення орієнтує держави на те, щоб максимально враховувати особистісні особливості неповнолітніх жіночої статі, в тому числі при догляді, захисті, допомозі, зверненні, професійній підготовці та ін.

2. У статті 23 Мінімальних стандартних правил поведження з в'язнями вказується, що жіночі установи повинні мати особливі приміщення для догляду за вагітними жінками і породіллями. Необхідною умовою є забезпечення пологів в нормальних умовах (в спеціалізованій лікарні). Оскільки це положення не містить вказівки на вік жінки, вважаємо, що вищезазначені права жінок (народжувати та отримувати відповідний догляд) поширюються і на неповнолітніх осіб жіночої статі, які засуджені до позбавлення волі.

3. Стаття 53 Мінімальних стандартних правил поведження з в'язнями закріплює

положення про те, що співробітники чоловічої статі мають право допускатися в жіноче відділення лише в супроводі співробітників жіночої статі. Турботу і нагляд за жінками, які перебувають у виправній установі, необхідно покласти лише на співробітників жіночої статі. Але ця обставина не повинна перешкоджати співробітникам чоловічої статі, зокрема, лікарям та вчителям, виконувати свої професійні обов'язки у виправних установах для жінок.

Вважаємо за необхідне окремо зупинитися на особливостях поведінки з неповнолітніми особами, засудженими до позбавлення волі, та їх правового статусу, прямо закріплених в міжнародних актах:

1. У статті 26.2 Мінімальних стандартних правил, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), вказується, що позбавлення волі має здійснюватися в умовах і обставинах, що забезпечують дотримання прав неповнолітніх. Неповнолітнім у виправних установах необхідно забезпечувати догляд, захист і допомогу – соціальну, психологічну, медичну, фізичну, а також допомогу в галузі освіти і професійної підготовки з урахуванням їх віку, статі та особистості, а також інтересів їх повноцінного розвитку [5].

2. Відповідно до статті 26.3 Мінімальних стандартних правил, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх – неповнолітні особи у виправних установах повинні утримуватися окремо від дорослих. Після прибуття у виправну установу – кожен неповнолітній повинен отримати примірник правил поведінки в цій установі та письмовий опис своїх прав і обов'язків зрозумілою мовою разом з адресою органів, до яких можна направляти скарги, а також адреси державних, приватних установ чи організацій, які надають юридичну допомогу. Для тих неповнолітніх, які є неписьменними або не можуть читати на відповідній мові, така інформація доводиться до відома в формі, що забезпечує її пов-

не розуміння. У статті 30 наголошується, що неповнолітні повинні міститися тільки в умовах, які повністю враховують їх особливі потреби, статус та особливі вимоги у відповідності з їх віком, індивідуальністю, статтю, а також психічним і фізичним станом. На врахування психофізіологічних особливостей вказує і ст. 9 Мінімальних стандартних правилах поведінки з в'язнями, в якій зазначається, що «...бажано, щоб особи, які засуджені до позбавлення волі, мали окрему камеру або кімнату. Якщо ж таке розміщення в силу певних причин є неможливим, то необхідно забезпечити перебування спільно в одній кімнаті осіб відповідно до психологічної сумісності». Основним критерієм поділу неповнолітніх, позбавлених волі, на різні категорії має бути забезпечення такого виду підходу, який найбільшою мірою відповідає особливим потребам кожної особи і забезпечує захист її фізичної, психічної і моральної цілісності та благополуччя [5].

На врахування специфічних вікових та психологічних особливостей засуджених при забезпеченні медичного контролю у виправній установі вказують норми Мінімальних стандартних правилах поведінки з в'язнями. Відповідно до статті 62 медичні служби виправних установ повинні виявляти всі фізичні і психічні захворювання або вади, які могли б перешкодити ресоціалізації засудженої особи, та повинні піклуватися про одужання. З цією метою виправні установи повинні забезпечувати необхідне медичне, хірургічне та психіатричне обслуговування. Зокрема, у ст. 15 закріплена вимога в наявності у штаті виправної установи кваліфікованого медичного працівника, досвідченого в галузі психіатрії [6].

Для ресоціалізації неповнолітніх осіб засуджених до позбавлення волі важливим є положення ст. 12 Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, в якому вказується на необхідності використання в процесі ресоціалізації

та в інтересах засуджених ефективних заходів і програм, які сприятимуть їх здоров'ю і самоповазі, вихованню почуття відповідальності та заохочуватимуть до формування таких поглядів і навичок, які надалі допоможуть їх успішній реінтеграції в суспільство. Зазначене положення доповнює ст. 27 вищезазначеного міжнародного документа, в якій вказується на необхідності в найкоротший термін з моменту прибуття у виправну установу з кожним неповнолітнім провести співбесіду і підготувати психологічний та соціальний звіт. На основі цього звіту складається програма з ресоціалізації. Зазначені програми з ресоціалізації згідно зі ст. 54 повинні включати заходи щодо попередження зловживання наркотиками, алкоголем. Ключовою в контексті змісту процесу ресоціалізації є ст. 61, у якій вказується, що «...необхідно звертати увагу засуджених на те, що вони продовжують залишатися членами суспільства, незважаючи на тимчасову ізоляцію». У зв'язку з цим варто залучати до процесу ресоціалізації громадські організації. У кожній виправній установі мають працювати соціальні працівники, які б займалися підтриманням та зміцненням корисних соціальних зв'язків засудженої особи з суспільством. Особливу увагу треба приділяти підтриманню і зміцненню зв'язків між ув'язненим і його сім'єю, коли вони бажані і служать інтересам обох сторін (ст. 79). З самого початку відбування терміну покарання варто думати про майбутнє, яке чекає засудженого після його звільнення. В цьому плані необхідно підтримувати і зміцнювати зв'язки з особами або установами, що знаходяться за стінами закладу, які здатні захистити інтереси його сім'ї та сприяти включенню його в життя суспільства після звільнення (ст. 80). Стаття 64 акцентує увагу на потребі функціонування відповідних служб, які б допомагали включитися в життя суспільства засудженим особам після звільнення з виправних установ.

Також для організації процесу ресоціалізації в умовах виправної установи цінними є положення, закріплені в Правилах, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, відповідно до яких необхідно використовувати всі засоби для забезпечення належного зв'язку неповнолітніх з зовнішнім світом, що має найважливіше значення для підготовки неповнолітніх до повернення в суспільство, зокрема:

– Неповнолітнім потрібно дозволяти спілкуватися з їх сім'ями, друзями й іншими особами або представниками організацій, які мають позитивну репутацію, покидати виправну установу для відвідування дому і зустрічей з родиною, отримувати спеціальні дозволи на вихід за межі виправної установи для навчання, професійної підготовки та інших важливих цілей.

– Кожен неповнолітній повинен мати право на регулярні і часті побачення, в принципі раз на тиждень і не менше разу на місяць, в умовах, що враховують потребу неповнолітнього в усамітненні, контактах і необмеженому спілкуванні зі своєю сім'єю і захисником.

– Кожен неповнолітній має право на листування або телефонний зв'язок з будь-якою особою за своїм вибором за відсутності правових обмежень і отримувати необхідну йому допомогу для фактичного здійснення цього права. Кожен неповнолітній повинен мати право отримувати кореспонденцію.

– Кожен неповнолітній повинен мати право на зустріч з кваліфікованим представником будь-якої релігії за своїм вибором, а також право не брати участь в релігійних службах та вільно відмовлятися від релігійного навчання, релігійних повчань чи проповіді.

– Неповнолітнім слід надавати можливість регулярно отримувати інформацію про події у світі, читати газети, журнали та інші видання, мати доступ до телевізійних програм і кінофільмів, а також зу-

стрічатися з представниками організацій, до яких вони проявляють інтерес.

– Кожна виправна установа має забезпечувати доступ до бібліотеки, яка має у своєму фонді відповідний підбір як навчальних, так і розважальних книг і періодичних видань, призначених для неповнолітніх; неповнолітні повинні мати повну можливість користуватися цими книжками і захоплюватися до цього. Зазначену норму доповнює ст. 40 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями, відповідно до якої «кожен заклад повинен мати бібліотеку, доступну для всіх категорій в'язнів, яка міститиме книги як розважального, так і загальноосвітнього характеру. До користування бібліотекою варто захоплювати всіх засуджених» [6].

Отже, до неповнолітніх засуджених осіб жіночої статі застосовуються загальні положення міжнародно-правових стандартів поводження із неповнолітніми засудженими особами та засудженими жінками, а саме: Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекинські правила), Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй для попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рядські керівні принципи), Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Європейські пенітенціарні правила, Конвенція про права дитини тощо.

Також на неповнолітніх осіб жіночої статі в повній мірі поширюються загальні положення Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями, про що зазначається в ст. 27.1 Мінімальних стандартних правил, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх.

Таким чином, на міжнародному рівні правове становище неповнолітніх засуджених до позбавлення волі осіб жіночої статі є на порядок вищим, ніж в Україні, базується в рівній мірі на правових статусах неповнолітніх і жінок, що перебувають в умовах позбавлення волі. Очевидно, що багатогранність положень міжнародних актів орієнтують держави, в тому числі й Україну, на максимально диференційований підхід до різних категорій засуджених. Тоді у засуджених, у тому числі неповнолітніх жіночої статі, з'являється цілий ряд прав і законних інтересів, які можуть бути реалізовані в процесі їх ресоціалізації. У цьому контексті українське законодавство (в першу чергу, кримінально-виконавче) повинно більшою мірою враховувати міжнародні стандарти поводження з неповнолітніми особами жіночої статі, засудженими до позбавлення волі, що має позитивно позначитися на національному регулюванні їх правового статусу, і, в результаті, організації ефективної ресоціалізації зазначеної категорії осіб в умовах виховної колонії.

Список використаної літератури

1. Європейські пенітенціарні правила (нова редакція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/baseni/ua>
2. Резолюція № 65/223 від. 21.10.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/baseni/ua>
3. Державна пенітенціарна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua>
4. Хромых Е. В. Альтернативные лишения свободы уголовные наказания: теория и практика назначения и исполнения : дисс. ... канд. юрид. наук. – Ростов-на-Дону, 2005.
5. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/documents>
6. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>